

ÚJ IRÁNY: A HETVENES ÉVEK PÁLYAKEZDŐI

A Forrás második nemzedékének közösségi elkötelezettségű és cselekvő igényű szerveződését, majd kibontakozását az a néhány évnyi szabadabb, reményteljesebb szellemi légkör tette lehetővé, amelyik a hatvanas és hetvenes évek fordulóján az egész erdélyi magyar irodalomnak lendületet adott. Ez a szabadabb szellemi életlehetőség azonban nagyon hamar illúzióknak bizonyult, a hetvenes évek közepétől a román diktatúra egyre erőteljesebben pusztította a nemzetiségi és személyi értékeket egyaránt. Az ekkorra kibontakozott generációk ezzel szemben alakították a személyiség és a közösség értékeinek, sajátosságainak védelmében pályájukat. Előbb lendületes fölháborodás, majd a nyolcvanas években az abszurdítások művészi kifejezése motiválta műveiket. A hetvenes évek közepén pályájukat kezdő fiatalok az előttük járók közösségi hitét, a közösségformáló, közösségkijeljesítő irodalmi cselekvés, alkotás elkötelezettségét már indulásukkor is illúzióknak minősítették. Bár többnyire a sorra megjelenő antológiákban (*Varázslataink*, 1974; *Hangrobbanás*, 1976; *Kimarradt szó*, 1979; *Ötödik évszak*, 1980; *Bábel tornyán*, 1973; *Alapművellet*, 1985; *Ajtók*, 1986) kezdték pályájukat, a nemzedéki szemlélettől erőteljesen idegenkedtek, nem akartak közös ars poeticákat fogalmazni, nem akartak nemzedéki csoportosulásnak látszani. Eredményeik, műveik jellege mégis összekapcsolta őket. Az előttük járó második Forrás-nemzedék eredményeit kevésnek tekintették, túlságosan hagyományosnak ítélték, s radikális irodalomszemléletre törekedtek, útkereső kísérleteik általában a szakítás jegyében minősíthetők. Elsősorban az irodalom funkcióját értelmezték újra: sokkal nagyobb, olykor szinte kizárólagos szerepet szántak a szabad kreativitásnak, a közvetlen valóságvonatkozásokat nem mutató művészi autonómiának.

Az új generációk szemléletének formálásában jelentős szerepet játszott az elméleti gondolkodás, melyet a Bretter-iskola fiatal filozófusai képviseltek, akik a maguk módján közvetítették és továbbfejlesztették Bretter György nyelvfilozófiai gondolatait, etikáját és ideológiakritikáját. *Szövegek és körülmények* (1974) című közös kötetüket Bretter György vezette be, majd sorra megjelentek önálló könyveik is. Ennek a csoportnak Tamás Gáspár Miklós, Molnár Gusztáv, Ágoston Vilmos, Szilágyi N. Sándor és a náluk fiatalabb, de hozzájuk hamar fölzárkózó Egyed Péter voltak a meghatározó egyéniségei. Az új filozófiai gondolkodás mozgatóját Egyed Péter a „partikuláris létezés és az egyetemességtudat kiolthatatlan pszichológiai-személyiségi konfliktusai”-ban nevezte meg. Az irodalom felől nézve is nagyon pontos ez a jellemzés: a Bretter-iskola irodalmi kisugárzása is ennek a konfliktusnak az eleveenségében mutatkozik meg legerősebben. A Bretter-iskola etikai és nyelvfilozófiai eredményei, törekvéseinek hatása érzékelhető abban, hogy az új költőnemzedék olyan erőteljesen kapcsolta össze a személyiség autonómiájára való törekvést az egyéni nyelvteremtéssel. A fiatal költészet azt vallotta, hogy szétesett az egykor egységes, abszolút lírai alany, eltűnt mögüle a közösség. Értelmetlenné vált a küldetés, a képviselő, mert nincs tartalma. Ez az elgondolás egyenesen vezetett a személyiség eltúlozásához, illetve teljes szabadságához. A történelmi, társadalmi értékrendszeri erővonalak helyett a személyiség pillanatnyi közérzete és létfilozófiája vált a líra első tárgyává. Az új költészet egyik alapkérdése maga a költészet lett, a líra gyakran önmaga tárgyává vált. A művészet és a valóság bonyolult összefüggései helyett nyomatékkel hangsúlyozták, hogy a művészet és a valóság tényei nem összevethetők. Ez a teória nyilván a primitív módon felfogott valóság-visszatükrözés ellenében abszolutizálta a tiszta teremtést, s a művészetet önmagában szemlélte, eltekintett annak valóságvonatkozásaitól még az analógia vagy a lehetséges világok jelentésértelmezésének igényétől is. Az így elgondolt és létrehozott új költészetet Balla Zsófia — a radikális filozófia nyomán — radikális költészetnek nevezte, mert radikális magatartás hozta létre: „irányultsága mindig a teljességre, a megalkotható legnagyobb szabadságra mutat, a radikális utópia *legyenjére*... a költészet radikalizmusa az is, hogy az utópiát költészeti *realitássá* teszi, de verssé, nem

jelszóvá”. Így abszolutizálja a fiatal teoretikus és költőgeneráció a hetvenes években a vers többértelműségét, vibrálását, aleatorikus elemét, mint egyetlen őszinte megismerési teljesség-lehetőséget. Természetesen minden jelentős költői mű többértelmű, s mind-egyiknek van belső vibrálása, aleatorikus játéka. Az új költészet azonban radikálisan szakított a hagyományos művészi struktúrákkal, szigorú szerkesztéssel, személyiség-központúsággal, s abszolutizálta az iróniát, a töredékességet, a személyiség szétesését, a pátosz- és fenségességellenességet, a részletek tobzódását, a váratlanságot, a szürrealizmus újrafelfedezését, a nyitottságot, a diszkontinuitást, az improvizációt, a meghatározatlanságot és a meghatározhatatlanságot, a lebegő, bizonytalan, változékony struktúrát. A művek lényegében a posztmodern teóriákkal jellemezhetők, még abban is, hogy jellegükkel, karakterükkel értelmezésellenesek: könnyebb leírni, felrajzolni az egyes művek struktúráját, mint valamelyest is értelmezni azokat. A tartalmi jegy, mint valami bűnös rekvizitum, teljesen háttérbe szorult a kihívó, meghökkentő, többnyire szürrealisztikus képvilág s a sokszínű, gyakran ironikus idézet- és utalástömeg mögött. Sok problémát hordozott ez az új költészet, radikális újítása nem egy vonatkozásban könnyítésnek is minősíthető. A teljes szabadságban a művészet és a zsonglörködés határai is könnyen elmosódhattak. Az ilyen sommás jellemzés persze leginkább arra jó, hogy az egyes értékes életművek megidézése az ettől való eltérés révén legyen plasztikus. A legjobbakkal mindig kibújnak a teoretikus hálóból.

Az új nemzedékek szemléleti hozadékát markánsabban a költészet tette nyilvánvalóvá a hetvenes évek második felétől kezdődően. Ez különösen az *Echinox* című többnyelvű egyetemi újság révén vált egyértelművé, melynek magyar oldalait a hetvenes évek közepétől néhány évig Szöcs Géza és Egyed Péter szerkesztette, s ők egyszerre nyitottak teret az új elmélet és az új költészet fiatal képviselői számára — lévén maguk is meghatározó egyéniségei az új generációnak. Az új költői szemlélet legközelebbi rokonságot a magyar nyelvetületen a jugoszláviai Új Symposion, illetve a párizsi Magyar Műhely kísérleteivel mutatott. Bár a nyolcvanas években Romániában ennek a kísérletező, posztmodern irodalomnak a léte éppúgy lehetetlenné vált, mint a közvetlenebbül társadalmi kötődésű politikusabb líráé, vissza-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

tekintve úgy látszik, a szemlélet mélyrétegeiben sokkal közelebb vannak a romániai magyar irodalom nemzedékei egymáshoz, mint azt a pályakezdésükkor a fiatalok hangoztatták, s műveikkel bizonyították. Ezt is az egyéni pályáívek dokumentálhatják meggyőzően. A hetvenes-nyolcvanas években egymásra torlódo nemzedéket egyre erőteljesebben közelíti egymáshoz a közös sors, s a természetes klassziczálódás is. Ezek a fiatal generációk is megtizedelődtek, vagy inkább megfeleződtek a nyolcvanas évek nyomása alatt. Közülük is nagyon sokan Magyarországra vagy Nyugatra távoztak. A ma is Erdélyben élők közül Markó Béla, Szócs Géza, Balla Zsófia, Egyed Péter, Mózes Attila, Bogdán László szépírói munkássága érdemel leginkább figyelmet, s az új generációk törekvéseivel sok ponton párhuzamot mutat Cs. Gyimesi Éva kiemelkedő elméleti munkássága. S örvendetes, hogy a nyolcvanas években is jelentkeztek, s kibontakoztak olyan jelentős tehetségek, mint Kovács András Ferenc és fiatal társai.